

tatott forrásainak rögzítése. Az adatgyűjtés folyamatát is nyilvánossá lehetne tenni net-en, ahol egyúttal tájékozási lehetőség adódna a szervezett és egyéni kutatásokról, amennyiben a javasolt adatbankot létrehoznánk.

A napjainkban folyó egyháztörténeti művek különleges értéke, hogy sok irányból indulnak a kutatások. A történetírásban bekövetkezett változások (például a mindennapi életre vagy a kisemberekre figyelés) magával hozta a vallásos élet, a lelkiség szerepének felértékelődését. Irodalomtörténészek, néprajzosok, művészettörténészek, zenetörténészek is alaposan kutatják a műveket ihlető eszméket, azok szerepét a közösségek életében. Mindezek következtében egyre oldódik az apologetikus hozzáállás. Nagyon fontos volna, hogy e széles bázison elindult kutatásokról a kutatók és érdeklődők jól áttekinthető tájékozódást kapjanak. A tájékoztatás jó megvalósítási módja volna, ha a sokágú kutatásokról (eredményekről, vagyis a publikációkról, és a folyó munkákról) egy honlapon lehetne tájékozódni.

Sztakovics Erika

„A jó emberek felismernek minket
homlokunkon levő aranycsillagról”¹

A piarista Tomek Vince prédikációinak hungarusz gyökerei

Ami igazán szlovák, annak gyökerei mindig a magyarhoni valóságba nyúlnak vissza. Nemzeteink közös történelme már a IX. században (ha nem korábban) megkezdődött. A szlovák alkotmány preambulumban Szent Cirillre és Metódra hivatkoznak. Tevékenységüket a keresztény erkölcsök meghonosításaként, Géza és István útjának előkészítőjeként kellene értelmeznünk. Szent István király teljesen új, a régítől merőben eltérő államot alkotott, a hagyományok szerint nyitott, türelmes és toleráns társadalmat hozott létre, amely könnyen befogadta és átengedte a

¹ BOTTO, J., *Smrt' Jánošíkova*. Tomek Vince fordítása. Tomek Vince (1892–1986) hagyatéka, Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (MPRKL), IV.118. 1909-1985, 0,36 fm, 1. doboz, Sk 11.

² Vö. HOMZA, M., *Svätoštefanská idea a Slovensko*, in *Kultúra* 3 (2000) 8-9, 15.

különböző törzseket és világnézeteket. A világból nagy számban érkeztek tanítók, klerikusok és laikusok a királyi udvarba. Az uralkodó velük együtt az Egyház tanítását is üdvözlötte. A Szent István-i állameszme két alappillére a királyság és a kereszténység, amelyet fő ágenseinek – a magyarhoni szlávoknak és magyaroknak – az akkulturációja köt össze.² A szlovák irodalmi műveltség kezdeteit is ebben a Magyarhon területén kialakuló szellemi integrációban kell keresni. Ez az integráció a magyarhoni etnikumok szimbiózisát tartalmazza, nemzeti kultúrákra nem osztható egészet alkot.

A szlovák művelődés első jelei Bak Gáspár, a Fekete sereg katonájából lett szepesi prépost templomszentelésre írt „puskájában”, az ún. Szepességi Imádságokban fedezhetők fel: a hívek könyörgésében „szlovákul” (szepességi nyelvjárásban) fohászkoztak Mátyás királyért.³ Az első nyomtatott nyelvemlék (a Pázmány Péter által 1625-ben kiadott *Rituale Strigoniense* – Esztergomi Agenda) a keresztség és a házasságkötés szertartásának szövegét tartalmazza közép-szlovák nyelvjárásban latin betűkkel lejegyezve. A Nagyszombatban székelő esztergomi érsek figyelmeztette híveit – szlovákokat/tótokat – a szlovák köznyelv (*obecná slovenčina*) megfelelő használatára a cseh liturgikus nyelvvel szemben, hiszen a Kralicei Biblia cseh nyelvre a katolikusok számára az eretnekséget jelentette. A katolikus pasztoráció minden hazai nyelvre nagy gondot fordított, tudatosan táplálták Szent István országa, a *Regnum Marianum* eszméjét. A jezsuiták, pl. Szöllösi Benedek, a magyar mellett a szlovák népénekeket is gyűjtik: a pannon nemzet (*panónsky národ*) népnyelvü (*lingva vernacula*) énekeit.⁴ Az egyháziak hivatalosan, iskolában, egymás között a latint használták, de egy városi vagy falusi templomban összegyűlt hívősegreghez saját nyelvén kellett szólani, alapvető és természetes elvárás, ill. eljárás volt anyanyelven imádkozni, misét hallgatni, prédikálni.

A protestánsok, ami a nyelvet illeti, sokkal kevésbé voltak szlovákok, hiszen kizárólag a Kralicei Biblia cseh nyelvét (az ún. *bibličtinát*) használták. Hungarusz patriotizmusuk másként mutatkozik meg, elég csak megemlíteni Krman Dániel zászlószentelő beszédét (*Posvěcování zástav...*) vagy a Rákóczi-féle szabadságharcról szóló tudósításait a zsolnai kalendáriumban.⁵

³ Vö. KÄFER I., *Dona nobis pacem* (Piliscsaba 2005) 74.

⁴ Vö. KÄFER 93-94.

⁵ NEUBART, J., *Nowý kalendář na rok 1708* – KRMAN, D., *Posvěcování zástav... 1707* (Esztergom-Piliscsaba 2007, faksimile kiadás).

A XIX. századi magyarhoni társadalom gazdasági, kulturális és nemzeti struktúrája nagy változásokon ment keresztül. Az események jelentős mértékben befolyásolták a kortársak életútját. A szlovák értelmiség ún. magyarónokra, nemzetiekre és egy köztes rétegre szakadt. Nemcsak az ébredező nemzeti mozgalmak, a szláv kölcsönösség gondolata, a magyarországi patriotizmus érzése befolyásolta őket, hanem személyes, kulturális, egzisztenciális, szociális és geográfiai faktorok is. Ebben a Magyarhonban nem léteztek zárt nemzeti közösségek, az emberek még a régi, éppen a társadalmi modernizáción áteső világban éltek.⁶ A nép tömegesen vándorolt a tengerentúlra vagy éppen az ország központi területeire. A legnagyobb szlovák városként számon tartott Budapest szlovák társadalmában egyaránt képviseltették magukat kézművesek, szolgáltatók, kőművesek, értelmiségiek, vállalkozók, hivatalnokok, világi és egyházi személyiségek is. A XX. századba is átnyúló humanista vonal (Pavol Országh Hviezdoslav, Martin Kukučín, Daniel Bachát, Milo Urban, Milan Rúfus, Emil Boleslav Lukáč, Pavol Strauss) szellemiségét erősítette a Kegyes Tanítórend egykori generálisa, a szlovák származású Tomek Vince is, aki a második évezred utolsó hektikus évtizedeiben mutatta meg, mit jelent szlováknak, de mindenekelőtt keresztény embernek lenni.

A későbbi piarista szerzetes tíz testvér közül (csak öten érték meg a nagyobb kort) kilencedikként született Palocsán 1892. november 9-én. Apja, György, olšovói (Olšov) születésű. Kántor-tanító oklevelét Iglón szerezte, később Palocsán tanítóskodott, ahonnan idő előtt nyugdíjba kényszerült, mert Žebrácky Géza plébános bevezette a faluba az állami iskolát, és ő nem tudott elég jól magyarul. Édesanyja, Šiškovič Mária Eperjesen született, varrással egészítette ki férje kevéske nyugdíját, de tanítóskodott is. Fia visszaemlékezései alapján mélyen hívő, művelt asszony volt, aki gyakran forgatta cseh nyelvű imádságos könyvét, az *Otče náš*. Vince az elemi osztályokat apjánál, ill. a későbbi állami iskolában végezte Palocsán. Anyja jóvoltából szépen megtanult magyarul, de a családban mindig a sárosi szlovákokat beszélték. 1904-ben ösztöndíjasként került a kissebenedi piarista gimnáziumba. Az V. osztályt már novíciusként kezdte Vácott, később kispapként Rózsahegyre került. A teológiát Budapesten hallgatta, hittudományból 1919-ben doktorált. 1916. június 25-én Buda-

⁶ Vö. HALÁSZ, I., *Cirkev, národ, štát. Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)* (Esztergom-Piliscsaba 2003) 7-8.

⁷ Vö. ČIŽMÁR, M., *Generál piaristov z Plavča* (Levoča 1999); Tomek Vince, MPRKL.

pesten szentelték pappá.

Piaristaként 1916-17 között a rózsashegyi felső gimnázium hit-tanára és a rendi növendékek prefektusa, később ugyanilyen minőségben három évet tölt Kecskeméten. 1920-tól csaknem harminc éven át Budapest-en él, ahol főleg morális teológiát és egyházjogot tanít. Kezdetben a teológusok prefektusa, később spirituális, 1928-tól tartományfőnöki tanácsos, közben 9 évig házfőnök. A II. világháború után a gimnáziumban nemcsak hittant, hanem francia nyelvet és irodalmat is tanít. 1946-ban már provinciális, de nem sokáig, mert az 1947-es rendi káptalanon Rómában generálissá választják. 1967-ben 75 évesen ebből a tisztségből vonul nyugalomba. 1986-ban bekövetkezett haláláig Rómában marad.⁷

Tomék Vince gyermekkorától beszélt „*po našemu*” (szlovákul) és magyarul. Már akkor megértette a szomszéd lengyeleket, a ruténeket, az irodalmi szlovákot és a cseh nyelvet. Németül a hobgárti németektől, német műveltségű édesapjától és a gimnáziumban tanult, franciául az egyetemen, angolul az egyetem végén. A teológiát latinul tanulta és adta elő. Az irodalmi szlováknak köszönhetően más szláv nyelveken is meg tudta magát értetni (orosz tolmács is volt). Később megtanult olaszul és spanyolul, megértette a katalánt és a portugált is. Általános rendfőnökként bejárta az egész világot, de mindvégig megmaradt palocsai hungarusznak:

„Fiatalságomban nem sikerült utánoznom sem Petőfit, sem Mé-cset, sem a költő Zrínyit. Az első Petrovics és a szlovák Hruz Mária fia és ugyanakkor a legnagyobb magyar lírai költő. A másik Martincsek tanítónak és Dobránszky asszonynak a fia és származása ellenére nagy magyar költő lett. Zrínyi meg azt mondta magáról, hogy ő egész magyar és egész horvát. Én (...) nem lettem sem egész magyarrá, sem egész szlovákká, hanem megmaradtam mindig egész hungarusznak...” (Róma, 1974. ápr. 14. húsvétvasárnap)⁸

Tomék nemzettudatát, nemzeti ideológiáját a fenti idézet, keresztény életszemléletét leginkább prédikációi tükrözik. Soha nem felejtí gyökereit, szilárd identitástudata viszont inkább segíti, mint gátolja. A Magyarországi Szent Adalbert Társulat elnökeként, a magyarországi szlovákok szeretett lelkiatyjaként gyakran hallották őt a józsefvárosi plébánián szlovákul szólni. Beszédei a középkori prédikációk szerkezetére emlékeztetnek, elsődleges céljuk a tanítás,⁹ a hallgatóság meglé-
vő

⁸ Tomék Vince levele Lacinak (Magyar László piarista), MPRKL Sk 12.

⁹ Vö. RÓNAY Gy., *Ars praedicandi*, in *Teológia* 2 (1968) 26-36.

ismereteire és meggyőződéseire építve magyaráz¹⁰ szlovákságról, az etnikai hovatartozástól független emberségről, felebaráti szeretetről, de mindenekelőtt Isten és az Egyház iránti elköteleződésről, az egyetemes kereszténységről, a testvériségről Krisztusban, a hit és a hivatás megéléséről.

A Budapesti Katolikus Tót Munkáskör egyik közgyűlésén (1932?) a karitatív munkásságról¹¹ szónokol. Magyarul. Az egyszerű nép életének célját, lehetőségeit keresi. Felteszi a kérdést: „...milyen emberek azok a tótok?” Párbeszédet folytat a „tót irodalomtörténet” három Jankójával – Kollár Jankóval, Bottó Jankóval és Matuska Jankóval, de kérdezhetne volna a ferences Edmund Pascha két favágóját, Jurót és Kubot vagy Arany, Jókai, Madách és a Pál utcai fiúk Janóit is.

A válasz Kollár János Slované című költeménye szerint: „Minden nemzet a dicsőség templomához igyekszik, csupán a tót most is hasán fekvő nyugszik.” A „világi dicsőség” azonban „hiábavaló hiúság”. Tehát „jobb, ha a tótocka sovány hasacskaján nyugszik, mintha a földi hatalom és gazdagság után törné magát, mert tudjuk, hogy ha az ember mindezt elérte, rögtön hiúság szállja meg (...) Vagy az önzés karjaiba veti magát (...)”.

Bottó János így felel Jánosik halála című eposzának előszavában a feltett kérdésre: „Szegény anyának már nincs szava, sem ruhája számtokra gyermekek. (...) Ne aggódj anyánk ruháink miatt. Csak fehér ingeskét adj mireánk, a jó emberek felismernek minket homlokunkon levő aranycsillagról. Amikor a világozásban felismeri az ember az embert.” Szépen ragyog a nyitrai születésű Prohászka Ottokár püspök csillaga vagy a boldogult Csernoch hercegprimásé („az is Jankó volt, tótocka”), de a legszebben azoké, „akikről semmit nem tudunk, akik csendben és szerényen éltek-haltak”.

Matuska János válasza pedig *Árva vára* című költeményében: „Bár rongyokban állasz, azért nem vagy árva, magasságon csillag nyoma látszik, hogyha az felragyog, bár félholt lennél is, te elnyomott lelked felrepül az égig.” Máshol: „A tótnak aranykincse nincsen, de őszinte szívet, hej, abból adhat néked.”

Tomek otthoni, *Árva megyei emlékekkel* bizonyítja, hogy a szegénység szent, Isten nagy kegyelme. Visszakanyarodik Matuskához, és ezzel kirajzolódik a karitatív munkásság lényege: az ember abból adjon

¹⁰ Vö. ARISTOTELÉS, *Topica* 101, 30-34.

¹¹ MPRKL Sk 10.

felebarátjának, amiye van, az erények is ragályosak, nemcsak a rossz. Az erényeket ápolni kell, az ördög portékája viszont semmit sem ér. Itt helyet kap a magyar irodalomtörténet nagy alakja is: Madách Ádámja a Sátánnal járja a földet, Évájáról kígyóként csusszannak le az ékszerek, mikor virágot tesz a kereszt alá. A földi hatalomnak, dicsőségnek és gazdagságnak csak úgy van értelme, ha „embertársaink nehéz életének megkönnyítésére fordítjuk (...), akkor átváltozik (...) Isten áldásává (...). Ápolgassuk (...) az erény magvait, (...) hogy (...) kivirágozzanak és illatot árásszanak.” Akivel kapcsolatba kerülünk, érezze ezt az illatot, mert „akkor megérezzük a mi Urunkat, megérezzük, hogy ő bennünk él, s ha ő bennünk él, mi megtaláltuk az életet, az örök életet. Ez a célunk, ebben rejlik karitatív munkásságunk.”

A fent idézett beszédben Tomek Isten és a tót nép iránti őszinte szeretetét és tiszteletét ötvözte. Ezt az érzést mélységesen bántotta a szlovák és magyar nemzet között feszülő ellentét. Gondolatainak hangot is adott egyik dátum nélküli, szlovák nyelvű, a testvéri összetartásról szóló prédikációjában.¹²

„Miért kell összetartanunk nekünk katolikusoknak – bármilyen nyelven beszélünk is?” – teszi fel a kérdést rögtön az elején. A választ most is az élet rejti: Lenarátás idején Tomek a sárosi Plavnicából a szepességi Ólublóba tartott. Augusztus volt, az emberek a földeken dolgoztak, hangosan köszöntötték egymást: „*Bože daj št’astia.*” „*Bože daj zdravia.*” „*Pochválen bud’ Pán Ježiš Kristus!*” „*Na vey. Amen*” – hangzott a szlovák pásztorok üdvözlése. Útja során találkozott ruszinokkal: „*Slava Isusu Kristu*”, később a Lublófürdőn nyaraló vendég magyar kislánnyal. A Poprád menti Hobgárdon¹³ németül, a lublóiak lengyelül köszöntötték. Össze kell tartanunk, mert „...nemcsak szeretett szlovák nemzetemben vannak testvéreim, hanem a ruszinok, a magyarok, a németek, a lengyelek között is, akik ugyan más nyelven dicsérik az Úr Jézust, de mégis ugyanazt az Urat (...) ugyanazokat az imádságokat imádkozzák, ugyanahoz az Istenhez, ugyanazt az Egyházat szeretik, ugyanazon parancsolatok szerint élnek.”

Az összetartás módját egy régi katolikus jelszó mutatja meg: „A szükséges dolgokban egység, a szükségtelenekben szabadság, mindenben

¹² MPRKL Sk 6.

¹³ A községnév önmagáért beszél: Hobgarten (1786) – Komlóskert (1907-1913) – Hopgart (1920) – Chmel’nica (1948–). Vö. MAJTÁN, M., *Názvy obcí Slovenskej republiky* (Bratislava 1998) 782.

szerepet.” Egységnek kell lennie a Krisztus és a katolikus Egyház iránti szeretetben, engedelmességben. Egységnek kell lennie a szenvedésben: az egyházellenesség fáj, bárhol történik a világban. Egységnek kell lennie a megfelelő politikai párt, katolikus képviselő, iskola megválasztásában; a katolikus kalendárium olvasásában. „Más kérdésekben szó lehet szabadságról. (...) Minden kérdésben, legyen az vallási vagy más, a szeretet uralkodjék.” Hogy Isten akaratából szlováknak, magyarnak születtünk, nem érdemünk vagy szégyenünk. Hitünk minősége a meghatározó: hű katolikusok vagyunk vagy a hit Júdásai?